

УДК 332.133.6

В.П. ІЛЬЧУК, Д-Р ЕКОН. НАУК, ПРОФЕСОР,

Н.І. ГАВРИЛЕНКО, К-Т. ТЕХ. НАУК, ДОЦЕНТ,

І.В. ЛИСЕНКО, АСПІРАНТ

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИРОБНИЧІ КЛАСТЕРИ У РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному світі нарощування економічного потенціалу забезпечується факторами, пов'язаними як з прискоренням науково-технічного прогресу, так і з факторами структурних змін у виробничому секторі економіки. Прискорений розвиток національної економіки можливий шляхом впровадження передових технологій, які мають бути конкурентоспроможними на світовому ринку, а також за умов динамічного зростання вітчизняного виробництва, що забезпечується новим підходом до організації виробничого процесу та втіленням нових схем міжкорпоративних зв'язків. Мова йде про виробничі кластери, які на сьогодні є найбільш дієвими структурними утвореннями, здатними ефективно нарощувати виробництво і випускати конкурентоспроможну продукцію.

Теоретичні дослідження та світовий досвід показали перспективність кластерів як ефективних інструментів у конкурентній боротьбі в усіх сферах їх діяльності – інноваційній, виробничій, обслуговування і т.ін., що викликає значний інтерес їх подальшого дослідження.

Актуальність теми дослідження зумовлена пошуком шляхів, ефективних засобів та механізмів підвищення конкурентоспроможності регіонів і країни в цілому в нових умовах господарювання. Вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності регіонів сприяє зміцненню економічної незалежності та суверенітету України, створює умови для сталого економічного зростання національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним є внесок у розвиток кластерної теорії ряду зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких слід відмітити праці Асаула Л.Н., Войнаренко М.П., Даниленко А.І., Косіюка О.М., Михайловської О.В., Паламарчука О.М., Портера М.Е., Провізної В.Г., Стеченка Д.М., Федоренка В.Г., Хасаєва Г.Р. та багатьох інших, які заклали основи кластерної теорії, дослідили процеси кластеризації в реальному секторі економіки, показали ефективність кластерних підходів у налагодженні організаційно-економічних зв'язків підприємств, у нарощуванні науково-технологічного та виробничого потенціалу всіх учасників кластерного утворення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні невирішеними залишаються питання прискорення процесів

кластеризації у базових галузях економіки, виявлення ефективних стимулів та дієвих механізмів формування кластерних утворень, нових підходів до вивчення їх особливостей, властивостей та потенційних можливостей у нарощуванні економічного потенціалу мережевих структур.

Виходячи з цього **метою** даної статті є дослідження передумов та виявлення факторів, що прискорюють процеси становлення та розвитку кластерних утворень.

Виклад основного матеріалу. Кластеризація – це перші кроки інтеграційних процесів, які здійснюються на певній території за різними моделями, що відбиваються в самому визначенні поняття «кластер». Існує багато визначень вказаного поняття, які певним чином відбивають теорію і практику процесів кластеризації.

У першому наближенні кластер – це неформальне об'єднання організацій і фірм, зв'язаних між собою технологічно й економічно за ознакою географічної близькості [1].

Головна ідея кластеризації - об'єднатись, щоб стати економічно сильними, мати більш злагоджений і потужний науково-технічний, виробничий та економічний потенціал, випускати конкурентоспроможну продукцію. Учасники кластера, користуючись можливостями та перевагами кластерного утворення, отримують мікроекономічну конкурентоздатність, що забезпечує їм певні конкурентні переваги, можливість ефективно нарощувати свій виробничий потенціал, розробляти та впроваджувати інноваційні ідеї, підвищувати прибутковість своєї діяльності. Конкурентоздатність кластера як певного територіального об'єднання підприємств, як виробничої системи суттєво збільшується порівняно з групою аналогічних підприємств та установ, які не мають відпрацьованих економічних відносин, не пов'язані технологічно, не мають відповідних інформаційно-комунікаційних зв'язків і т.ін.

Виробничий кластер є сукупністю взаємопов'язаних виробничих підприємств та установ, що функціонують з спільною метою.

Виробничий кластер як соціально-економічна система має ряд конкурентних переваг, які визначаються такими чинниками:

- консолідацією зусиль, що спрямовуються на кінцевий результат, заради якого функціонують всі учасники кластера;
- економією та раціональним використанням всіх видів ресурсів, які споживаються виробничими підприємствами кластера;
- оптимізацією транспортного забезпечення на основі логістичних підходів, ефективність яких суттєво зростає в межах кластерного утворення;
- можливістю широкого доступу до інноваційних ідей, прогресивних технологій і т.ін., що стимулює інноваційну активність учасників кластера;
- відсутністю жорсткої управлінської вертикалі, яка характерна для централізованого управління, що створює певну свободу вибору

управлінських рішень, стимулює ініціативу, активізує підприємницьку діяльність.

Нарощування можливостей кластера поряд з іншими чинниками здійснюється також завдяки синергетичному ефекту, ефекту масштабу, які дозволяють одержати якісно новий результат, що загалом виявляється в суттєвому підвищенні конкурентоспроможності кластерного утворення, здатності стати лідером на певному ринку за обсягом виробництва та реалізації високоякісної продукції (рис. 1).

Саме залучення виробничого та ресурсного потенціалів внутрішніх виробників є основою створення конкурентних переваг регіону та країни в цілому. Виходячи з того, що транспортна складова у ціні готової продукції сягає до 40-60%, територіальна концентрація виробників уже дає вагому перевагу в плані випуску конкурентоспроможної продукції. Концентрація підприємств, виробництв на певній території забезпечує: економію суспільної праці; раціональне використання всіх видів ресурсів; сприяє ефективній взаємодії всіх суб'єктів господарювання, задіяних у певний технологічний ланцюг.

Позитивний вплив на оточуюче середовище учасників кластера сприяє зростанню конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання. Тобто з формування кластера формуються зони ефективного господарювання, в яких сукупність фірм, тісно пов'язаних галузей сприяють взаємному економічному зростанню.

Мета кластерного утворення – об'єднатись навколо спільної ідеї щоб стати конкурентоспроможним в усіх сферах діяльності – науково-технічній, виробничій, збутовій, фінансовій і т.ін.

В ринкових умовах господарювання неконкурентоспроможні підприємства витісняються з ринку. Для їх виживання необхідно повністю змінювати стратегію функціонування і розвитку, використовувати ефективний менеджмент, спрямований на корінну реорганізацію управлінського та виробничого апарату. Найбільш дієвий шлях підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання це створення та розвиток кластерів, який можливий на таких засадах [1]:

- стратегії інноваційного розвитку;
- загального високопрофесійного трудового потенціалу;
- прискореного обміну інформацією, знаннями, ноу-хау;
- оптимального використання внутрішніх і зовнішніх інвестицій;
- інтеграції економічної і соціальної політики заради сприятливого ділового клімату для підприємництва і піднесення добробуту;
- зміщення акцентів від централізованої до регіональної чи локальної економіки.

Зростання кількості конкурентоспроможних підприємств, територій, регіонів, сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки на національному рівні.

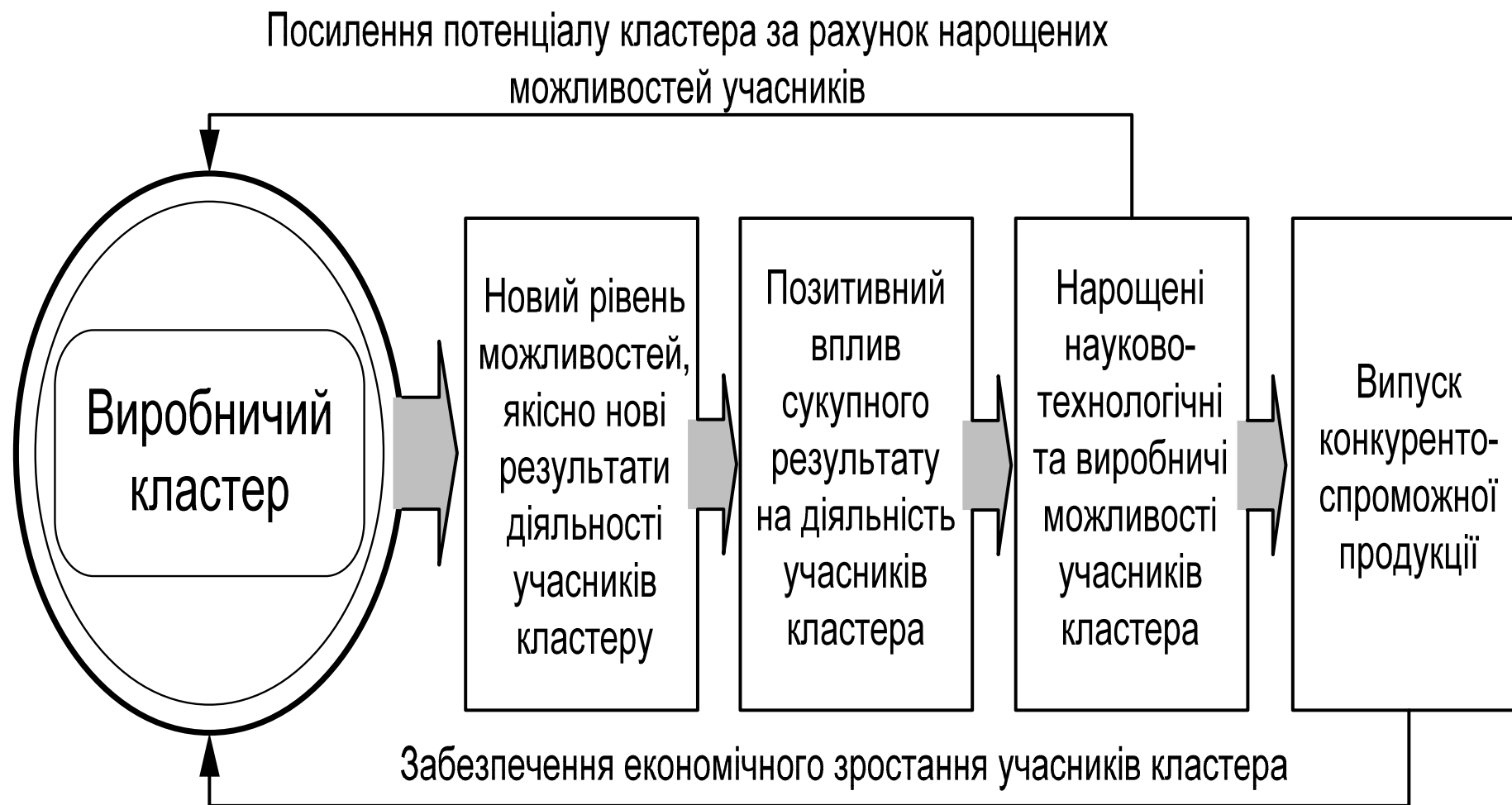

Рисунок 1 – Позитивний ефект функціонування кластера

Національна конкурентоспроможність визначається здатністю вітчизняних підприємств виробляти товари і послуги, які мають попит на світових ринках. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону спрямована саме на підвищення її конкурентоспроможності і залежить від ряду факторів (рис. 2).

Регіональна конкурентоспроможність характеризується такими складовими:

- сталий розвиток регіону, що супроводжується збільшенням реальних доходів населення та зростанням якості життя широких верств населення;
- розширення за межами регіону ринків збуту товарів та послуг місцевих підприємств;
- нарощування виробництва товарів та послуг, які відповідають вимогам міжнародних ринків;
- створення виробничих структур, які постійно розробляють та впроваджують інновації у сферах управління та виробництва, створюють нові робочі місця, випускають інноваційну продукцію;
- розробка та впровадження регіональних цільових програм щодо енергозбереження, раціонального використання та економії всіх видів ресурсів, підвищення продуктивності праці, створення безпечних умов на виробництві.

Конкурентоспроможність регіону є складовою національної конкурентоспроможності і визначається науково-технічним та виробничим потенціалом регіону, спроможним забезпечити випуск товарів та послуг, які здатні конкурувати як на регіональному та національному, так і на світових ринках.

Інтеграційні процеси у реальному секторі економіки України виявляються у створенні технологічних парків, асоційованих мереж, виробничо-територіальних комплексів, зон спільного підприємництва, промислових кластерів і т.ін., що відбиває світові тенденції у пошуку та реалізації шляхів підвищення ефективності вітчизняного виробництва.

Світовий досвід показує, що економічна політика розвинених країн в першу чергу орієнтується на стратегію розвитку кластерів, як найбільш дієву, що забезпечує ефективне відтворення та розвиток як регіонів, так і країни в цілому.

Реалізація кластерної стратегії розвитку економіки регіону, яка спрямована на створення виробничих кластерів та інших територіальних промислових об'єднань і структур забезпечує суттєве економічне зростання інтегрованих у такий спосіб суб'єктів господарювання.

Висока ефективність функціонування кластерів є умовою сталого розвитку підприємств, які входять у кластерне утворення. Кластерна стратегія сприяє створенню органічних взаємозв'язків підприємств і галузей економіки, що суттєво підвищує ефективність виробництва.

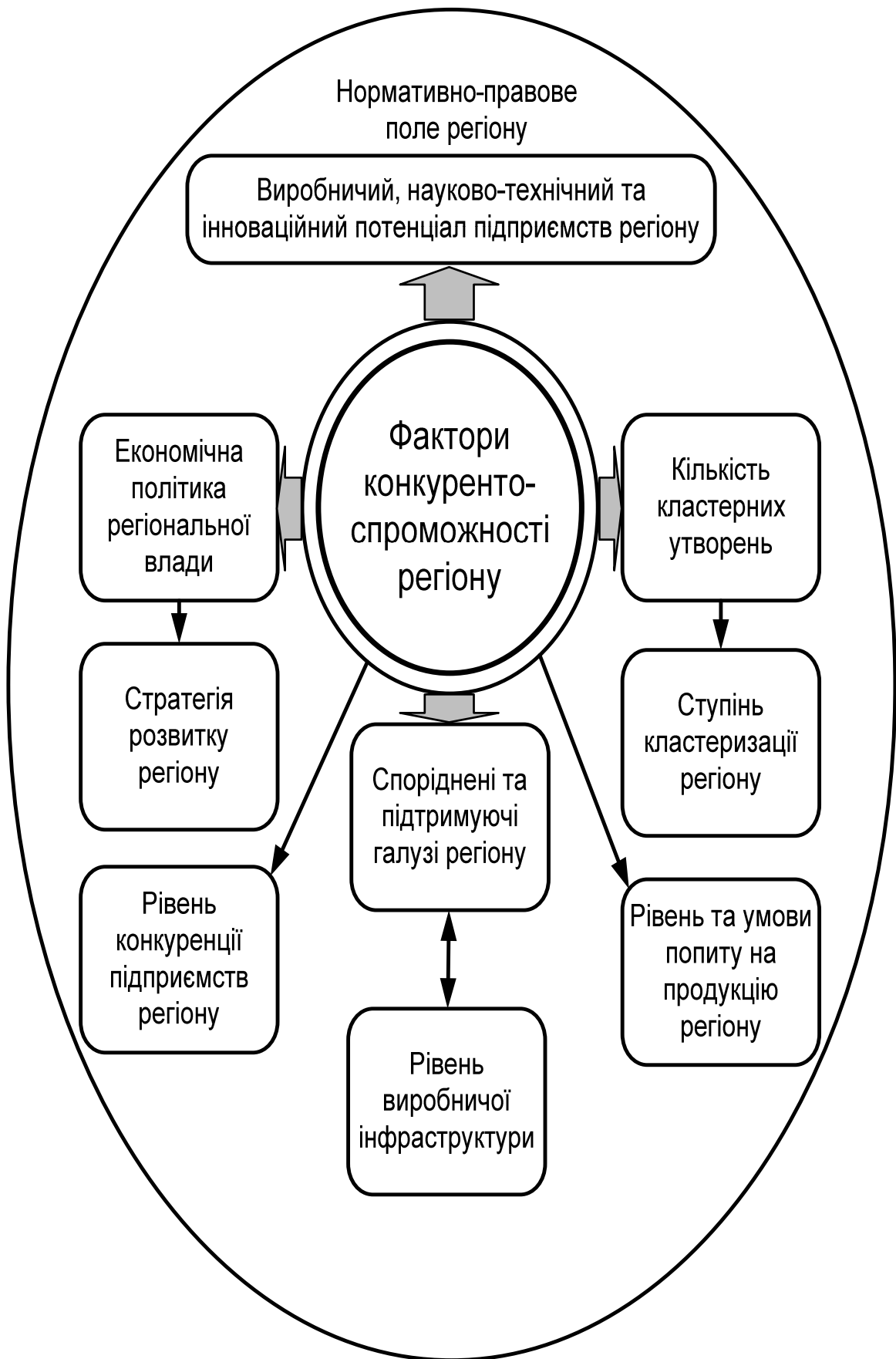

Рисунок 2 – Основні фактори конкурентоспроможності регіону

Ідея кластерної стратегії розвитку економіки регіону базується на досвіді створення нового класу інтегрованих виробничих систем в умовах глобалізації економіки.

Ефективна діяльність багатьох кластерних утворень показала їхні конкурентні переваги в порівнянні з діяльністю суб'єктів господарювання, які не є в складі певних структурних об'єднань.

Еволюція становлення та розвитку кластерних утворень охоплює досить тривалий термін, протягом якого багато кластерів утворювались без адміністративного втручання владних структур, виникали і розвивались абсолютно природно і показували високу ефективність своєї діяльності.

Ідея створення промислового кластера як складної організаційно-економічної системи повинна враховувати інтереси виробничих підприємств, які можуть у більш повному обсязі реалізувати свій науково-технічний та виробничий потенціал, створити нові можливості для удосконалення своєї політики економічного розвитку і забезпечити стале економічне зростання як кластера, так і всіх його учасників.

Механізм створення промислового кластера ґрунтується на територіальних, технологічних та інших засадах виникнення та розвитку організаційно-економічних та технологічних зв'язків виробничих підприємств, акумулює інноваційно-технологічний та виробничий потенціал всіх його учасників, забезпечує якісно нові можливості у створенні, виробництві та реалізації конкурентоспроможної продукції.

Аналіз існуючих організаційно-економічних зв'язків ряду виробничих підприємств дає змогу виявити певні ознаки зародження виробничих кластерів. Але точне виявлення та визначення меж виробничого кластеру стикається з проблемою системного аналізу зв'язків підприємств між собою, які утворюють кластер та зв'язків кластера з зовнішнім середовищем.

Багато в чому кластерне утворення визначається спільною ідеєю конкурентної політики виробничих підприємств, які входять у кластер. Учасники кластера навіть при широкому діапазоні певних розбіжностей завжди мають більш сильні взаємозв'язки ніж зв'язки кластера з зовнішнім середовищем. Зрозуміло, що організаційно-економічні розбіжності та розходження між потенційними учасниками кластера не повинні виходити за певні межі, за якими їх спільні цілі та основні напрямки розвитку не можуть бути узгоджені. Що стосується регіональних виробничих кластерів, які сконцентровані географічно усередині регіону і спільно використовують спеціалізовану інфраструктуру, ринки праці, постачальників ресурсів, послуги інших функціональних економічних структур, то визначення їх меж (виокремлення із зовнішнього середовища) не пов'язане зі значними труднощами (рис. 3).

У кластерах, що виникають на основі географічної близькості між підприємствами, конкурентні переваги створюються за рахунок оптимізації логістичних процесів, суттєвого зменшення транспортної

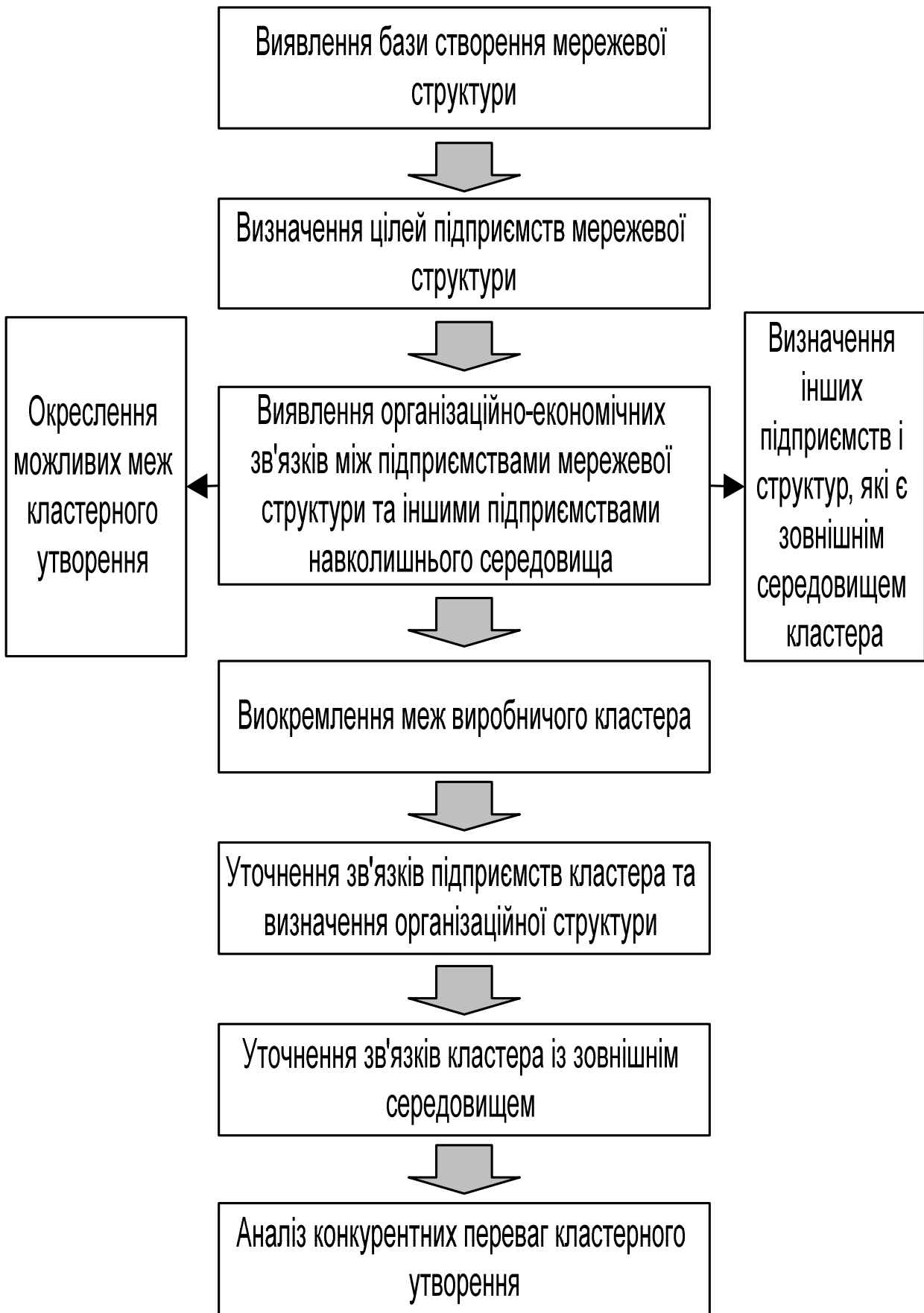

Рисунок 3 – Виокремлення існуючого кластера із виробничого середовища регіону

складової в ціні готової продукції, що підсилюється при наявності повного технологічного циклу та ринків збуту у межах регіону.

Проте економічне зростання учасників кластера в умовах конкуренції не можливе без вдосконалення технології, поліпшення експлуатаційних показників продукції, підвищення ефективності управління. Долучившись до стратегії, що реалізується у межах кластерного утворення та спільних цілей учасників кластера, підприємства не просто отримують певні переваги, а і будують якісно по-новому свій бізнес, впроваджують нові ідеї у формування своєї економічної політики.

Перспектива сталого функціонування та розвитку кластерних утворень пов'язана в першу чергу з активізацією інноваційної діяльності, з провадженням екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій, з випуском конкурентоспроможних товарів та послуг.

Кластеризація економіки регіону ґрунтується на загально визнаних рушійних силах [1]:

- стратегічних й оперативних ділових можливостях міжфірмових об'єднань;
- традиційних регіональних факторах ринкових переваг (ринкові ресурси та ринки праці, рівень технологій та інноваційні перспективи);
- визначенні позитивної місії кластерів у розвитку регіонів та сприяння процесам кластеризації некомерційних інститутів, таких як університети, торгові союзи, професійні асоціації і т. ін.

Кластерна стратегія регіону базується на організаційно-економічних та технологічних зв'язках і взаємозалежності між підприємствами та організаціями, об'єднаними в мережеву структуру для виробництва конкурентоспроможної продукції і подальшого нарощування інноваційних можливостей та техніко-технологічного потенціалу.

Сильні позиції кластерів переконують виробників реалізувати політику кластеризації у взаєминах з постійними партнерами по бізнесу. Слід підкреслити ще одну позитивну сторону кластерної організації взаємовідносин між підприємствами, де реалізуються сильні позиції кластерів – це стійкість перед зовнішніми загрозами, різного роду ризиками та непередбачуваними ситуаціями. Це стосується жорстких стратегій конкурентної боротьби з боку інших виробників, рейдерських атак, змін «правил гри» з боку державних структур і т. ін.

Позитивні сторони кластерів реалізуються за такими напрямками:

- прискорення розвитку підприємств, які співпрацюють з кластером;
- швидке розповсюдження інновацій, «ноу-хау» і т. ін. серед підприємств кластера, завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

- взаємне збагачення практичним досвідом у сфері управління та виробництва, що посилює виробничі можливості та конкурентоспроможність кластера;
- створення нових ефективних зв'язків між учасниками кластера, їх оптимізація, що посилює виробничий потенціал кожного підприємства та кластера в цілому.

Конкурентні переваги кластерних утворень, їх потужний виробничий потенціал та перспективи сталого розвитку учасників мережеских структур є дієвим чинником прискорення процесів кластеризації економіки регіону.

Висновки. Концепція кластеризації, яка реалізується на регіональному рівні, є прогресивним напрямком організаційно-економічних перетворень, головним і визначальним чинником забезпечення регіональної конкурентоспроможності.

Внаслідок кластеризації формується сприятливе підприємницьке середовище, зростає економічна активність суб'єктів господарювання всіх форм власності, прискорюються інноваційно-інвестиційні процеси, створюються ефективні економічні моделі розвитку виробництва.

Кластеризація економіки регіонів відбиває світові тенденції інтеграційних процесів і спрямована на підвищення науково-технічних та виробничих можливостей учасників кластерного утворення, їх конкурентоспроможності на вітчизняному та світовому ринках.

Література

1. Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні // Економіст – 2000. № 1. – С. 12-15.
2. Кластери підприємств як передумова активізації розвитку регіональної економіки/ Г.А. Семенов, О.С. Богма. «Економіка та держава». – 2006. № 4. – С. 11-13.
3. Кластеры и их экономическое значение/ В. Чевганова, И. Брижань. «Економіка України». – 2002. – 35-42 с.
4. Мингалева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона/МЭ и МО. – 2000. – 495 с.
5. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. - .: Логос, 2004. – 848 с.
6. Підвищення конкурентоздатності економіки областей заходу та півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів). Під заг. Ред. С.І. Соколенка, К.: Логос, 2005. – 238 с.
7. Портер М. Конкуренция: Пер. с англ. М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.